

FORFØRELSESTEORI OG MISBRUG Laplanches generaliserede forførelsesteori

Rolf Reitan

I denne artikel diskuteres udviklingen i Laplanches tænkning fra kritisk Freudlæsning i LIV OG DØD I PSYKOANALYSEN (1970) til den generaliserede forførelsesteori i NYE FUNDAMENTER FOR PSYKOANALYSEN (1987). Der søges vist, hvordan begreberne om URFØRØRELSEN og DEN GÅDEFULDE SIGNIFIANT opererer som brændpunkter, der samler tidligere materiale til belysning af, hvordan den infantile seksualitet opstår gennem indpodning i barnet fra den voksnes univers, og dermed fornyer psykoanalytisk teori, så den på konsistent vis kan situere den voldelige indpodning (intrømmission), der gør sig gældende ved pædofile misbrug af og overgreb på børn.

I *Tre afhandlinger om seksualteorien* fremsatte Freud i 1905 teorien om seksualitetens erogene zoner, som samtidig var en teori om seksualitetens opståen. De erogene zoner er for det første udvekslingszoner mellem individets krop og omverdenen, og således tilknyttet en del af det biologiske udstyr, hvis funktioner er nødvendige for opretholdelsen af individets liv. De er for det andet zoner, som barnets plejepersoner, først og fremmest »moderen«, vier en særlig opmærksomhed. Seksualiteten opstår ifølge Freud i tilknytning til disse zoners privilegerede funktion i selvpodholdelsen, og optræder først som selvstændige seksualdrifter, idet den frigør sig fra denne tilknytning og bliver – med et ord, der er blevet stående – autoerotisk.

I dag, næsten et århundrede senere, er ideen om en »infantil seksualitet« vistnok alment accepteret; på børnehaveseminarier bliver man undervist i den, og småbørnspædagoger gør daglige erfaringer med den – og véd, at de gør det. Freuds tre små afhandlinger blev ikke skrevet foræves.

Den menneskelige seksualitet er ikke et instinkt, understreger Freud i *Tre afhandlinger*, altså ikke et præprogrammeret, biologisk adfærdsspertoire, der opererer med på forhånd fastlagte mål og objekter. Seksualiteten er en drift, og mere præcist: et knippe af (partial-)drifter. Drifterne

er ganske vist *analoge* med instinkterne, for så vidt som de lader sig beskrive ved hjælp af begreber om trang, kilde, objekt og mål. Blot er det langt fra klart (og det blev heller ikke klart for Freud), hvad vi skal forstå med en drifts kilde, mål eller objekt. To ting, som synes at have blokeret Freud i den teoretiske uddybning af disse spørgsmål, opererer endnu i dag som erkendelses-blokader.

For det første insisterede Freud på, at autoerotikken er »fantasiløs«, idet han åbenbart følger den forenklende tankegang, at eftersom det autoerotiske barn finder sine seksualobjekter på sin egen krop, behøver det slet ikke at fantasere seksuelt tilfredsstillende objekter; de er, som man siger, »for hånden«. Denne blokering bliver således tillige en blokering i det freudske fantasibegreb. For det andet er der hos Freud en gennemgående tendens til at reducere spørgsmålet om moderens betydning i børneplejen til et nærmest fysiologisk spørgsmål om »pirringstilførsel«. Denne er ikke alene uundgåelig, men helt nødvendig for overhovedet at vække barnets seksualitet, hævder han, men *undviger* så det næste skridt: at overveje *den for moderen selv ubevidste seksuelle investering i barnet og i plejen af det*. Således udebliver også det sidste og afgørende skridt i denne spørgeretning: hvordan – hvis overhovedet – fornemmer barnet moderens ubevidste investeringer?

At Freuds eget ubevidste dog ikke holder inde dér, hvor Freud gør, findes der utallige indikationer på igennem hele værket; indikationer, der gerne optræder som en eller anden urimelig, uafstemt eller fra den øvrige sammenhæng »afvigende« bemærkning, der sætter en hel tekst i en anden belysning end den, den tilkendegiver som forfatterens officielle (selv)forståelse.¹

Seksualiteten indpodes i barnet fra den voksnes univers

Sammenfattende sin analyse af Freuds »seksualteoretiske« tænkning, skriver Laplanche i *Vie et mort en psychanalyse* (1970): »seksualiteten udspringer hos det lille menneske af en afledning og en autoerotisk omvending af de vitale processer. Og samtidig fremtræder seksualiteten... som indpodet i det lille menneske fra forældrenes univers, fra disses strukturer, betydninger og fantasier.«² Dette moment, ifølge Laplanche fortrængt hos Freud, bliver den røde tråd i Laplanches Freudlæsninger efter *Liv og død*.³ Det drejer sig på mange måder om at forfølge de freud-

1. Jfr. min *Freuds narcissisme*, Århus 1988.

2. Citeret efter den danske udgave, *Liv og død i psykoanalysen*, Århus 1987, s. 69.

3. Først og fremmest i en forelæsningsrække fra 80'erne, publiceret i fem bind med titlen *Problématique (I-V)*, Paris 1980-1987), men også i en række artikler, jfr. *La révolution copernicienne inachevée. Travaux 1967-1992*, Paris 1992.

ske fortrængningers spor i hans tekster, og først og fremmest kommer det til at handle om den berømmelige »opgivelse« af forførelsesteorien – psykoanalytikere har siden klynget sig til denne opgivelse som til et redningsbælte.

Allerede i *Liv og død* griber Laplanche fat i modsigelsen mellem det første og officielle perspektiv (seksualitetens tilblivelse som afledning fra og autoerotisk omvendning af livsprocesserne) og det andet (og hos Freud fortrængte): seksualitetens tilblivelse som indpodning fra forældrenes univers. Opfattes nemlig det første perspektiv som et lineært forløb, forudsætter det, at livsprocesserne fungerer som en sammenhængende orden forud for autoerotikken, og den forudsætning er helt evident uholdbar, hvilket Freud selv synes at være på det rene med.

Det er på ingen måde den vitale ordnings blomstring, der munder ud i seksualiteten, det er tvært imod dens utilstrækkelighed, der påkalder indtrængningen fra de voksnes univers. Den vitale ordens »svagheit« og »umodenheit« hos det lille menneske er et udtryk, som allerede Freud har vænnet os til. Det gør det muligt at forstå, at den vitale »orden« i hele sin udstrækning bliver rystet af den seksuelle »orden«. Rystet, men også understøttet. Hvorfor skulle man ellers så ofte være nødt til at tvinge børnene til at spise? Hvorfor er man nødt til at lokke dem med »en skefuld for far, en skefuld for mor«, altså en skefuld for faderkærligheden, en skefuld for moderkærligheden, hvis det ikke var fordi kærligheden understøtter og kan træde i stedet for appetitten hos menneskebarnet? Det omvendte bevis leveres af den psykisk bestemte spisevægring, hvor en seksuel forstyrrelse direkte bevirker en forstyrrelse af ernæringsfunktionen.⁴

Mennesket er »for tidligt født«, dets »instinkter« er ikke færdigt udviklede fra fødslen af, som måske hos de fleste dyr, der ikke behøver en lænerevarende periode af pleje for overhovedet at blive i stand til at overleve. Denne »biologiske mangel« hos mennesket, der betinger den allerførste plejepersons betydning på liv og død, medfører, at plejepersonernes kærlighed til barnet – og dermed også deres ubevidste seksualitet i forhold til det – bliver væsentligt medbestemmende for vækning af og retning på barnets egen seksualitet. Tilknytningen gælder altså ikke kun seksualitetens oprindelige lænen sig til livsfunktionerne, men også omvendt: disse bliver ganske vist »rystet« af den opstående seksualitet, men de bliver også understøttet af den. Livsfunktionerne støtter sig til seksualiteten, uden hvilken de kun mangelfuldt – og ofte nok slet ikke – ville kunne udvikle sig.

4. Op.cit., s. 69f.

Seksualitetens frigørelsesbevægelse, dens »venden sig bort fra« selvopholdelsen, dens bevægelse fra sugning til sutning, fra brystvorten og den varme mælks pirringer til pirringen og nydelsen af et objekt, som ikke tilfredsstillende den biologiske sult, – gerne, med Freuds udtryk, et »objekt ved ens egen krop« – er således ingen entydigt lineær bevægelse, og slet ikke en fantasiløs. Tværtimod; imod Freuds mest officieuse udtalelser, men med stærk støtte i hans mest indsigtsfulde ideer, hævder Laplanche, at denne seksualitetens tilblivelse som selvstændige drifter *tillige er fantasiens tilblivelse*.

I en kommentar til et berømt afsnit i *Tre afhandlinger*, der slutter med sætningerne: »Ikke uden grund er barnets sugning ved moderbrystet blevet forbillede for enhver kærlighedsrelation. Objektfundet er i grunden en genfindelse«, bemærker Laplanche, at Freud for et øjeblik lader fabelen om autoerotikken som en tilstand af oprindelig og total objektløshed ligge. Autoerotikken er ikke en tilstand, ud fra hvilken der skal findes et objekt, men tværtimod

en anden fase, en objekttabets fase. Vi vil sige: tabet af »partialobjektet«, da det drejer sig om tabet af brystet, og Freud fremkommer her med den kostelige bemærkning, at partialobjektet måske tabes på det tidspunkt, hvor det totale objekt, moderen som person, begynder at aftegne sig. Men hvis en sådan tekst skal tages alvorligt, betyder den fremfor alt, at der på den ene side findes et objekt fra begyndelsen, men at seksualdriften på den anden side ikke har et reelt objekt fra begyndelsen... det reale objekt, mælken, var funktionens objekt, idet dette så at sige er forudbestemt til tilfredsstillens verden. Det er dette reale objekt, der er tabt, men det objekt, der er forbundet med den autoerotiske omvendning, nemlig brystet – nu som fantaseret bryst – er seksualdriftens objekt. Det seksuelle objekt er altså ikke identisk med funktionens objekt, det er forskudt i forhold til dette, det står i et aldeles væsentligt tilgrænsningsforhold... til det, som næsten umærkeligt får os til at glide fra det ene til det andet, fra mælken til brystet som dens symbol... det objekt, der genfindes, er ikke det tabte objekt, men det objekt, der gennem en forskydning er trådt i dets sted; det tabte objekt er selvopholdelsens objekt, det er sultens objekt, og det objekt, der søges genfundet i seksualiteten, er i forhold til dette første objekt et forskudt objekt. Deraf, naturligvis, det umulige i nogensinde at genfinde objektet, eftersom det objekt, der er tabt, ikke er det samme som det, det drejer sig om at genfinde. Heri består det afgørende »bedrag«, som den seksuelle søgen udgår fra⁶.

5. *Afhandlinger om seksualteori*, København 1985, s. 123.

6. Op.cit., s. 33.

For *objektets* vedkommende følger denne afledning metonymiens figur (fra mælken til det fantaserede bryst). Hvad *seksualmålet* angår, følger afledningsbevægelsen metaforens figur: det fantaserede bryst er ikke først og fremmest en fantasi om moderbrystet uden for barnets krop, men derimod en fantasmatisk inderliggørelse af brystet:

Ernæringens mål var optagelsen (af næring), men i psykoanalysen taler vi om inkorporeringen... Med inkorporeringen bliver målet til en fantasi scenario, der henter sit register og sit sprog fra funktionen, men som føjer det til optagelsen, der sammenfattes i udtrykket »kannibalisme«, med betydninger som: beholde inden i sig, tilintetgøre, optage i sig. På den anden side generaliserer inkorporeringen optagelsen til en lang række mulige relationer. Det drejer sig ikke længere kun om optagelsen af næring, eftersom man kan forestille sig, at der finder en inkorporering sted i andre kropssystemer end fordøjelsesapparatet: derfor taler vi i psykoanalysen om en inkorporering gennem andre kropsåbninger, gennem huden eller endog, for eksempel, gennem øjnene. At tale om inkorporering gennem blikket muliggør fortolkningen af visse symptomer. Der findes således en overgang fra funktionens til seksualitetens mål, der kan defineres som en form for forskydning, der nu følger en analogisk og metaforisk vej, og ikke mere en kæde af tilgrænsende associationer.⁷

Allerede i *Tre afhandlinger* hævdede Freud, at endskønt de erogene zoner nok var privilegerede steder for seksualitetens opståen, så er de langt fra de eneste. Seksualitet opstår i ethvert hudområde, der er egnet til seksuel pirring. Senere tilføjer han alle organer, også de indre, som mulige kilder. Laplanche kommenterer: »Fortsætter man denne udvidelse, når man frem til..., at enhver funktion, og i sidste ende enhver menneskelige aktivitet, kan være erogen« – ikke mindst den intellektuelle aktivitet. »Det samme gælder så almene processer som affekterne, i særdeleshed de »pinagtige« affekter. Således vil en pludseligt optrædende angsttilstand ofte udløse en seksuel pirring.«⁸ For alle disse funktioners og processers vedkommende kan seksualitet opstå, med Freuds ord, som »bivirkning«. Laplanches konklusion er dristigt, ja, den kan endog være svær at fatte, endskønt den er logisk nok:

Hvad er så i sidste instans driftens kilde? I dette perspektiv kan man sige, at det er instinktet som helhed. Instinktet i sin helhed med sin egen »kilde«, sin »trang«, sit »mål« og sit »objekt«... – dette instinkt, fuldt ud-

7. Op.cit., s. 34.

8. Op.cit., s. 35.

rustet med sine fire faktorer, er for sit vedkommende kilden til den proces, der mimer det, forskyder og denaturerer det: nemlig driften. I dette perspektiv er den erogene zone, denne privilegerede, somatiske zone, ret beset ikke en kilde i samme forstand, som man kan tale om en instinktets somatiske kilde, men må snarere defineres som et punkt, der i særlig grad er udsat for den bivirkning, for den *Nebenwirkung*, vi lige har omtalt.⁹

I ordets egentlige forstand er seksualdrifterne således perverse, dvs.: »afbøjede«, »en bevægelse, der afbøjer instinktet, der metaforiserer dets mål, der forskyder og inderliggør dens objekt, og som endelig koncentrerer dets kilde på en eventuelt ganske lille zone, den erogene zone.«¹⁰

Dette betyder ikke, selvfølgelig, at seksualdrifterne nødvendigvis må ende med at producere perverse personer i klinisk forstand; seksualitetens væsentlige perversitet og klinisk perversitet må ikke forveksles; dét ville være en klinisk perversion eller i bedste fald udtryk for en trist uvidenhed om perversionen som lidelse. Ikke desto mindre er det nødvendigt at fremhæve disse »perversiteters« slægtskab og ofte grusomme samhørighed i seksualitetens opståen. Det er måske kun ved at se denne viden i øjnene, at det bliver muligt at acceptere den fulde indebyrd af de »erogene zoners« – af Freud fortrængte – vigtigste aspekt, at de er »brændpunkter for forældrenes fantasier«, således at man, »næsten uden at tale billedligt, kunne sige, at det netop er gennem disse brændpunkter, at det fremmedlegeme, der udgør den egentlige seksuelle piring, trænger ind i barnet.«¹¹

Indre fremmedlegeme og efterlods virkning

»Indre fremmedlegerne«: udtrykket er lånt fra den medicinske beskrivelse af traumer, det vil sige en krafts eller en genstands gennembrydning af det hudlag, der beskytter kroppen, forårsagende indre læsioner, eventuelt også efterladende den gennembrydende genstand som et »indre fremmedlegeme«. Freud opfatter fra begyndelsen seksualiteten som et sådant traumatiserende indre fremmedlegeme af psykisk natur. Men måske til forskel fra det somatiske traume, er det psykisk-seksuelle traume underlagt en særlig psykisk kausalitet, som opererer i »to tider« eller »faser«. Laplanche tilkender Lacan æren for at have »genopdaget« denne figur, eller mere nøjagtigt: denne figurs absolut fundamentale betydning for Freuds psykoanalyse og hans seksualteori.

9. Op.cit., s. 36.

10. Op.cit., s. 35.

11. ibid.

Freud giver os selv den bedste og enkleste illustration af seksualitetens »to-tidslighed« med historien om Emma fra *Udkast til en videnskabelig psykologi* (1895, da. udg. 1980): en præpubertær begivenhed, et »sexuelt attentat« fra en voksen, som Emma endnu ikke kunne give en for hende forståelig mening, fører under pubertetens frembrud til en fobi, idet en ligegyldig, »aseksuel« begivenhed nu vækker mindet om den tidligere begivenhed. Emmas »modning« har på dette tidspunkt gjort det muligt for hende at forstå den første begivenheds seksuelle karakter; erindringen om den overfalder hende indefra, og udsættes straks for den fortrængning, hvis resultat er fobien. Først *bagefter* bliver altså den første, »sexuelt-præseksuelle« scene traumatisk; nu optræder erindringen om den som et »indre fremmedlegeme«, som Emma ikke kan forsvare sig imod på normal, rationel måde, fordi det »rationelle« forsvar er rettet mod yderverdenen. Hendes eneste mulige forsvar mod det indre angreb er derfor et »irrationelt« og iøvrigt ubevidst forsvar, fortrængningen.

Med denne den efterlods virknings figur fandt Freud allerede i 1895 svar på sit foruroligende spørgsmål om, hvorfor det altid er seksualiteten, der bliver anfægtet i neuroserne: den syge har som barn mødt den voksne seksualitet endnu inden, det var i stand til at forstå dens mening. Senere, når det bliver muligt at forstå det tidligere uforståedes seksuelle mening, vil erindringen om den tidligere »aseksuelle« begivenhed kunne angribe barnet fra et sted, hvor det intet angreb venter, nemlig indefra, hvor den da bliver offer for en fortrængning, som forhindrer, at den kan blive genstand for et psykisk arbejde, der kunne forlige den med og integrere den i jeget. I stedet producerer det fortrængte en neurotisk lidelse.

Problemet med denne opfattelse er imidlertid, at den kun omfatter patologiske tilfælde; den forklarer seksualitetens rolle i psykoneurosernes ætiologi, men ikke i almindelighed. I 1897 opgiver Freud den såkaldte forførelsesteori som forklaring på seksualitetens rolle i psykiske sygdomme – ikke på grund af dens begrænsning til patologien, men fordi den forudsætter, at alle, der udvikler en psykoneurose, på et eller andet tidspunkt i deres barndom er blevet udsat for et seksuelt attentat fra en voksens side. Der var således måske nok gode grunde til at give afkald på denne særlige forførelsesteori, men Freud kom ved denne »opgivelse« på en måde for skade at smide barnet ud med badevandet: barnets situation over for den voksne bliver noget i retning af en blindplet i den freudske tænkning; med ganske få undtagelser bliver hverken den »pirrings-tilførende«, plejende moders eller andre voksnes seksualitet diskuteret i forbindelse med barnets seksualitet.

I Laplanches fortolkning leverer begreberne 'tilknytning/autoerotik' og 'seksualitetens to-fasede ansats/indre fremmedlegeme' til sammen nøglen til seksualteorien og dermed til psykoanalytisk teoridannelse overhovedet: den autoerotiske frigørelse fra tilknytningen er kun halvt begribe-

lig, hvis man glemmer, at autoerotikken og dens fantasier først bagefter søger at give mening til det foregående, der nu er »tabt«. Men omvendt bliver den to-tidslige kausalitet kun halvt begribelig, hvis det forties eller fortrænges, at dens indhold i sidste ende ikke er andet end den seksualitet, hvis opståen overhovedet også er fantasiens opståen. Dette sidste punkt er dobbelt vigtigt: for det første har den brod mod en allerede hos Freud, og senere navnlig i den såkaldte »egopsykologi«, udbredt tendens til at overtage de freudske begrebers form og samtidig »glemme« deres seksuelle indhold. Men den rammer også en vis »jungiansk« tendens i moderne psykoanalyse i retning af at forenkle den efterlods virknings figur til en forestilling om aktuelle konflikters *tilbageprojektion* på erindringer om tidligere situationer. Ifølge en sådan opfattelse er fantasierne, og navnlig sådanne fantasier, som Freud udstyrede med præfikset »ur«: urfantasierne (om forførelse, kastration og forældrenes seksuelle samkvem) ikke andet end myter, urmyter om vor oprindelse, vort *Ursprung* som menneskelige væsener. Men den to-tidslige kausalitet er ingen tilbageprojektion (af for eksempel voksen seksualitet på et asexuelt barndomstrin); den voksne seksualitet er præsent for barnet i den voksnes adfærd (dette er det allervanskeligste punkt): det betydningsindhold, som først bagefter bliver fortolket, er der fra begyndelsen, omend uforstået: *gådefuldt*, siger Laplanche i *Nouveaux fondements pour la psychanalyse* [1987]¹², hvor diskussionen af den »gådefulde signifiant« danner kernen i den generaliserede forførelsesteori.

Forførelse og forførelses-teori

For dét er, hvad det drejer sig om for Laplanche: at *generalisere* den partikulære teori om forførelsen, som Freud opgav i 1897. »Generalisere« betyder her ikke at genoprette en *empirisk hypotese* om voksnes forførelse af børn. Det drejer sig tværtimod om at kunne forklare forførelsesfantasiernes universelle virksomhed i det psykiske ud fra en for menneskebarnet lige så universel situation. Den fundamentale, omend fortrængte indsigt hos Freud ligger faktisk i, mener Laplanche, at forførelsesfantasiens reflekterer et virkeligt, men gådefuldt forhold, som den til lige forsøger at besvare. Dens teoretiske grundfigur var vi inde på i forbindelse med seksualitetens tilblivelse som en frigørelse fra tilknytningen til livsfunktionerne: det *bedrag*, der opstår ved, at barnet uafvidende inderliggør selvopholdelsens objekt, som bliver underkastet de primærprocessuelle forandringer, der gør, at »genfindelsen« af objektet aldrig genfinder det samme objekt. Allerede i dette fundamentale forhold er der altså indbygget en art forførelse (hvad ville du mig, bryst, når du allige-

12. Dansk udgave, *Nye fundament for psykoanalysen*, Århus 1990.

vel ikke er der, hvor jeg gerne vil have dig?) Forførelsen lokker med noget, som viser sig at være noget helt andet – og noget seksuelt – : den *snyder*. Det er dette psykisk funderende bedrag, forførelses-teorien griber fat i for at forklare det. Og det er på den baggrund vi skal læse følgende overvejelse i *Liv og død*:

Lad os nu forlade forførelsen som [erindret eller fantaseret] scene og gå videre til teorien om forførelsen. »Proton pseudos«: en første løgn, en første hysterisk løgn. Hysterikere lyver, véd vi, og det vidste man også før Freud. Vi har atter, med Freud, slået dette fast, hysterikere fremkommer med noget, der i form af en scene angiveligt skulle stamme fra deres barndom, men som vi i en lang række tilfælde er tvunget til at betragte som indbildning. De har taget deres indbildning for virkelighed, og mere grundlæggende har de oversat deres ønske til virkelighed (. . .). Det er det, vi kalder »urfantasi« om forførelsen, der her er på spil – det er nemlig deres eget ønske om at forføre faderen, som de gennem en omvendning har omsat til en virkelig scene, hvor de selv bliver forført af faderen. Men der ligger noget ganske andet end en subjektiv løgn i udtrykket »proton pseudos«: det drejer sig snarere om overgangen til noget funderende, noget næsten transcendentalt. Under alle omstændigheder er der tale om en objektiv løgn, der er indskrevet i tingenes tilstand. Hermed har psykoanalysen en gang for alle overskredet den officielle »kliniks« åndløshed. En åndløshed, der består i uophørligt at henvise til termer som uredelighed og forstillelse... For så vidt som hysterikere lyver, er de selv de første ofre for en slags løgn eller vildledning. Ikke derhen, at nogen har løjet for dem, men at det synes som om, der er en grundlæggende vildledning indbygget i tingenes tilstand.¹³

Hvis hysterikerens utroværdige fantasi om at være blevet forført af faderen ikke er en subjektiv, men en objektiv løgn, da er det, fordi hun *er* blevet forført – af »tingenes tilstand«. I det hul, som tabet af selvopholdelsens objekt efterlader, opstår urfantasiernes fantasmatiske svar på, hvad der er sket med disse objekter, som ikke længere kan findes igen. *Teorien* om forførelsen er således ikke en beskrivelse af fantaserede forførelses-scener, ej heller en teori om voksnes seksuelle overgreb mod børn som betingelse for senere neurotisk sygdom, men *en teori om et »første bedrag« – en objektiv løgn indbygget i »tingenes tilstand«.*

Så forførerisk besnærende denne tankefigur end måtte være, så rummer den et problem, for den befinder sig endnu helt og holdent inden for

13. Op.cit., s. 51.

Freuds »officielle perspektiv«, seksualitetens frigørelse fra tilknytningen til biologiske funktioner. Som rent logisk figur er den uafhængig af spørgsmålet om seksualitetens indpodning fra den voksnes univers. Der må ligge mere i »tingens tilstand« end blot det objektive bedrags logiske struktur:

Vi erindrede ovenfor, i relation til forførelsen som scene og ikke som teori, om, at Freud til det sidste vedblev at hævde det virkelige i forførelsesscenerne. Han vendte ofte tilbage til dette problem, dog ikke uden at ændre tyngdepunktet i sine udsagn: hinsides de forførelser, der har åbenlys seksuel karakter, er det i sidste ende den moderlige pleje, han henviser til som en første model. Denne pleje bidrager, idet den aflejres på bestemte kroppssteder, til at definere disse som erogene zoner, det vil sige som udvekslingszoner, der tiltrækker og fremkalder pirring. Denne pirring reproduceres så herefter automatisk, det vil sige som indre stimulering. – Det er altså ud fra den pirring, som plejen fremkalder, at vi kan forestille os, hvori forførelsen oprindeligt består. Men her må vi tage et yderligere skridt og ikke blot blive stående ved det rent materielle ved disse pirringer – for så vidt som det overhovedet er muligt at begribe dette »materielle« isoleret. Det drejer sig faktisk om, at der hinsides sådanne tilfældige og flygtige oplevelser er tale om en indtrængen i det barnlige univers. En indtrængen af bestemte betydninger fra de voksnes verden ved hjælp af de tilsyneladende mest hverdagsagtige og uskyldige handlinger. Hele det primitive, intersubjektive forhold – moder-barnforholdet – er bærer af disse betydninger. Dette er efter vores opfattelse den dybeste mening i denne forførelsesteori...¹⁴

Vi kan her let få det indtryk, at vi på den ene side har en forførelses-teori, som er en teori om et objektive bedrag, der ligesom en mekanisme er indbygget i barnets psykiske funktioner, og så på den anden side en beskrivelse af en for menneskebarnet universel og oprindelig situation, der involverer den voksnes univers. Vi må derfor spørge: hvad er egentlig forholdet mellem disse to? Teorien kan åbenbart formuleres uafhængigt af den her beskrevne ursituation – moderens uundgåelige »forførelse« af barnet, men kan også situationen beskrives uafhængigt af teorien om det oprindelige bedrag? Vel, det er netop, hvad Freud gør! – eller forsøger at gøre, for så vidt som han nøjes med den så at sige teoriløse og diskrete snak om »børneplejens pirringstilførsel«. I *Liv og død* overskrider Laplanche denne diskretion og insisterer på moderens indpodning af seksualitet fra hendes voksne verden. Og *formen* for denne indpodning er netop bestemt af bedragets logik: *den efterlods virkning*.

14. Op.cit., s. 63f.

Hvad der her alligevel synes uafklaret, det er stadigvæk forholdet mellem teori og ursituation, ikke alene fordi den sidste jo kun kan beskrives ved hjælp af teorien, men først og fremmest fordi situationen selv synes at have den samme universelle karakter, som teorien om det objektive bedrag, og således nærmest bliver en »teoretisk situation«. Måske vi kan sige det sådan: Teori og situation handler åbenbart om det samme: teorien om *inderliggørelsens* bedrageriske effekter, situationen beskrives om en *indtrængen* eller *indpodning*. Hvad er da forholdet mellem inderliggørelse og indtrængen? Er der her blot to forskellige ord for samme fænomen? Og måske ordenes forskel skyldes to forskellige »synsvinkler«? Inderliggørelsen, den er noget, der sker inde i barnet, men indtrængningen? – ordet synes at pege på noget, den voksne gør. Hvordan skal vi da forstå, at indtrængningen måske er den forførelseske inderliggørelses »dybeste mening«?

Spørgsmålene arbejder i *Liv og død*, men de bliver ikke samlet i en sammenhængende forførelses-teori på anden måde, end at forførelsesteorien antydes som selve rammen for det mest indsigtfulde i Freuds teoriseren overhovedet. Således hedder det f.eks.: »Teorien om forførelsen eller det »første bedrag« er en teori om fortrængningen, dvs. om en af forsvarets vigtigste former«. ¹⁵ Det er, som om der endnu mangler et begreb til klargørelse af metaforen om den seksuelle indpodning fra den voksnes verden. Og på mange måder er det måske dette problem, der er drivkraften i Laplanches fortsatte arbejde. Følgende passus fra *Liv og død* kan stå som en programerklæring for det:

Det, der skematisk og næsten karikerende er beskrevet som en hændelse i den freudske teori om proton pseudos, det må vi forstå som noget, der vedrører en slags indpodning af den voksne seksualitet i barnet. Vi mener, at der er grund til at genfortolke denne teori, ikke mere som hændelse, men som noget, der på en gang er mere *diffust* og mere strukturelt. Men også mere oprindeligt, i den forstand, at det er bundet til humaniseringsprocessen i et sådant omfang, at det kun er gennem en abstraktion, at vi kan forestille os det lille menneske »før« denne forførelse. Thi at tale om et barn, der fra første færd skulle være »uskyldigt«, er at smede en myte, der nøjagtigt ville svare til myten om forførelsen. ¹⁶

Hvad der her – i 1970 – endnu lidt diffust omtales som »diffust«, bliver i 1987 kvalificeret med den præcise term »gådefuld«. Differencen mellem disse to termer røber, hvad der er sket i mellemtiden – navnlig i fore-

15. Op.cit., s. 51.

16. Ibid., s. 67. (Min kursivering.)

læsningerne fra 70'erne: et enormt model-arbejde, en sammenlæsning af de hos Freud optrædende modeller fra spredte områder, en fuldførelse og eksplication af mutationerne, som modellerne undergår i den psykoanalytiske teoriseren. Aldeles centralt i dette arbejde står Freuds oversættelsesmodel fra »brev 52« til Fliess, hvor 'fortrængningen' bliver skitseret som en *svigtende oversættelse* af erindringsmateriale fra et register til et andet.¹⁷

Generaliseret forførelsesteori: urforførelse og gådefuld signifiant

I *Nye fundamentaler for psykoanalysen* er det *situationen*, det hele kommer til at dreje sig om, men det er nu en situation, hvor teori og faktualitet flyder sammen. Situationen er på ethvert tidspunkt tilgængelig for observation, men det vigtigste i den kan ikke observeres, dens dybeste mening kan kun begribes teoretisk; men det gør det så også muligt at forstå det i situationen, som er utilgængelig for direkte observation – og alene af den grund utilgængelig, fordi situationen ikke er en punktuelt tilstand, men et indre forløb udspændt mellem to tider.

Følgende citatmosaik kan give et billede af, hvordan begrebet om det gådefulde budskab forskyder tyngdepunkterne i Laplanche tænkning:¹⁸

Med termen *urforførelse* kvalificerer vi altså denne fundamentale situation, hvor den voksne henvender sig til barnet med ikke-verbale såvel som verbale, og endog adfærdsmæssige signifikanter, der er gennemsyret af ubevidste seksuelle betydninger. Man behøver ikke lede længe efter konkrete eksempler på det, som jeg kalder *gådefulde signifikanter*. Brystet selv, det tilsyneladende naturlige organ for mælkeproduktionen: kan man i den analytiske teori fortsætte med at ignorere kvindens seksuelle og ubevidste besætning af brystet? Kan man antage, at denne seksuelle besætning, som kan kaldes pervers i den betydning, som ordet tilskrives i *Tre afhandlinger om seksualteorien*, bliver opfattet, fornemmet af spædbarnet, som kilde

17. Brev 52 (til Wilhelm Fließ den 6.12.1896) findes i *Aus den Anfängen der Psychoanalyse*, Frankfurt am Main 1975. I den mere fuldstændige udgave *Sigmund Freud. Briefe an Wilhelm Fließ*, Frankfurt am Main 1986, er brevet nummereret som nr. 112. Det er i uddrag oversat i den danske udgave af *Nye fundamentaler*, s. 181.

18. I artiklen »L'interprétation entre déterminisme et herméneutique« (1992) foreslår Laplanche at udskifte termen »gådefuld signifiant« med den mere direkte og sigende »gådefuldt budskab«. Et uddrag af denne artikels læsning af Freuds »Et barn bliver slået« (1919), findes oversat i min *At arve Freud*, s. 194-199.

til denne dunkle spørgen: hvad vil det mig, foruden at amme mig, og, når det kommer til stykket, hvorfor vil det amme mig?¹⁹

Det, jeg insisterer på (. . .) er, at der foreligger noget, som kun kan mestres af et forståelsesarbejde, og som er traumatiserende og fortrængt, netop fordi det forbliver i en så at sige vild tilstand.²⁰

At ville placere, som Freud senere vil gøre det, den forførelse, der stammer fra urfantasiernes pulterkammer, på samme niveau som det iagttagne samleje mellem forældrene, det er at overse, at der mellem de to hverken er ækvivalens eller opposition, men hierarki. For barnet er den såkaldte »ur«-scene selv forførelse: urforførelse. Iagttagelsen af forældrenes samleje tilbyder og påtvinger barnet billeder, fragmenter af traumatiserende scenarier, som det ikke kan assimilere, fordi de delvist er dunkle for aktørerne selv. Melanie Kleins sidste konception, den om de »forende forældre«, er en god illustration af dette aspekt: forældrene er forenet i en evig coitus, som forbinder lysten og døden med hinanden, og ekskluderer babyen fra en hver mulighed for at deltage, *altså* at symbolisere.

Det er i det samme register, at også de to store gåder er i funktion, der fremhæves af Freud som igangsættende for barnets »teoriserende« arbejde, og som fører til de »infantile seksualteorier«: ankomsten af et nyt barn, og kønsforskellen. Også her er det forældrenes manglende evne til *for egen regning* at gøre rede for spørgsmålene, der fremkalder den traumatiserende virkning.

Man ser, at jeg indbefatter situationer, kommunikationer i urforførelsen, som ikke på nogen måde henhører under noget »seksuelt attentat«. *Gåden*, hvis drivfjeder er ubevidst, *er i sig selv forførelse*, og det er ikke for ingenting, at Sphinxen er anbragt foran Thebens porte selv inden Ødipus' drama.²¹

Urforførelsen er altså et navn for hele denne situation, denne »tingenes tilstand«, der sætter det objektive bedrag som uundgåeligt, men også som igangsætter af fantasier og af spørgen, producerende først og fremmest urfantasiernes spørgen og svar, herunder – men ikke kun – forførelsesfantasien. Tingenes tilstand: det lille barn, hvis instinkter er mangelfuldt udviklede, og som derfor på nåde og unåde er udleveret til sine første plejepersoner, hvis verden og hvis sprog er gennemsyret af ubevidste seksuelle betydninger, *som også betyder barnet*, men hvis mening det ikke har nogen mulighed for at forstå, før bagefter, *og da er det »for sent«*.

19. *Nye fundament*, s. 142.

20. *Ibid.*, s. 143.

21. *Ibid.*

Denne tingenes tilstand er overhovedet menneskets oprindelige situation, den ursituation, der funderer den menneskelige væren, som også er psykoanalysens objekt.

Med begrebet om urforførelsen mener Laplanche nu, at han bedre kan skelne mellem (moderens) »tidlige forførelse« og den pædofile forførelse – og bedre situere dem i en større sammenhæng:

Det er nødvendigt, at vi forstår, at urforførelsen ikke ophæver vigtigheden af de andre niveauer, men tværtimod giver dem deres fundament. Urforførelsen skal heller ikke betragtes som en første fase, i forhold til hvilken den tidlige forførelse eller den infantile forførelse skulle være en anden, ifølge modellen for en efterlods virkning. Urforførelsen er de to andre forførelses inderste væsen derved, at den alene indfører dissymmetrien »aktivitet-passivitet«. Den »moderlige pleje« eller »det faderlige overgreb« er kun forførelseriske, for så vidt som de ikke er gennemsigtige, men dunkle, bærere af det gådefulde.²²

At urforførelsen skal være de andre forførelses inderste væsen, det minder om *Liv og døds* udsagn om at indtrængningen af særlige betydninger fra den voksnes verden er forførelsesteoriens »dybeste mening«. Men denne gang bliver det kvalificeret ved en aktiv-passiv-dissymmetri: den voksne er i forhold til barnet objektivt set den mere aktive, fordi hans adfærd er *rigere på betydning* i kraft af de ubevidste fantasier, der underbygger den. Vi ser således, at »indtrængen« og »inderliggørelse« er ord, der i hvert fald delvist dækker den samme proces: det, der trænger ind fra den voksnes univers og inderliggøres, optræder som en tekst, der skal oversættes, som gåder, der skal løses.²³ Og urforførelsen finder overhovedet kun sted, for så vidt som de seksuelle fantasier, som understøtter den voksnes omgang med barnet, er ubevidste for den voksne selv, og fordi den fulde indebyrd af omgangen med barnet således er dunkel, ja egentlig gådefuld også for den voksne selv.

Det er teorien om (1) fortrængningen som en svigtende oversættelse og (2) det psykiske arbejde som et oversættelsesarbejde, der førte Laplanche til udkrystalliseringen af begrebet om den gådefulde signifiant eller det gådefulde budskab. Og det er dette begreb, der i *Nye fundament* gør det muligt at samle iagttagelserne i *Liv og død* til en samlet og sammenhængende, generaliseret forførelsesteori. I Freuds oprindelige og partikulære forførelsesteori var forestillingen om det ubevidste endnu ikke andet end

22. Op.cit., s. 144.

23. Men måske også kun delvist, for et andet aspekt af inderliggørelsen handler om jegets dannelse. Stadigvæk en underbehandlet problematik i psykoanalysen!

en idé om et hysterisk fænomen: at blive helbredt for sin hysteri var ensbetydende med at komme af med sit ubevidste. Det tilhører de freudske opdagelsers paradoksale ironi, at netop fordi han tvinges til at indse, at det ubevidste er en normal forekomst hos mennesker, kan han med desto bedre samvittighed forkaste sin forførelsesteori. Laplanches generalisering af den følger altså i den freudske tæknings spor. Men idet han også følger sådanne spor, der er spor af Freuds fortrængninger, kan han inddrage barnets relation til dets første og vigtigste »anden«, moderen, som den ursituation, ud fra hvilken han kan genoprette forførelsesteorien, idet han generaliserer den.

Indpodning vs. intromission

Den erkendelse, at barnets seksualitet ikke er en biologisk-naturgroet størrelse, men en effekt af moderens – for moderen selv ubevidste – indpodning af seksualitet i barnet, åbner, sagde vi, muligheder for på en ny og præcis måde at tænke, hvad der sker i de situationer, som vi omtaler som pædofile forgribelser, overgreb på og misbrug af børn. I den normale situation resulterer barnets forsøg på at finde mening i de indre fremmedlegemers gådefulde budskaber altid i et eller andet omfang i fantasier, som det ikke kan oversætte, og derfor fortrænger. Fortrængningen *beskytter jeg'et*; ved denne kan det trække sig tilbage til et område, det selv har herredømme over. Og det drejer sig da om en proces i to tider: først bagefter optræder den voksne i barnets erindring som en, der henvender sig til det og byder det en gåde. I misbrugssituationen, derimod, gives der ingen flugtmulighed, barnet angribes ikke med efterlods virkning indefra, men udefra og i en konkret situation, uden udveje. Fortrængning er her ikke en umiddelbar mulighed, og hvis den senere indtræder, er det, der bliver fortrængt, af en helt anden karakter, end i den normale fortrængning, for det er nu ikke alene en fantasi voldsomhed, jeget skal beskytte sig imod, men en erindring om at have været udleveret til en voksens kompromisløst seksuelle adfærd.

I den normale indpodning er den voksnes adfærd netop præget af et *kompromis* mellem hans eller hendes ubevidste og jeget; den er en oversættelse af de ubevidste, seksuelle fantasier, der understøtter den. Og kompromis-aspektet bidrager væsentligt til den voksnes budskabers gådefulde aspekt. Når derimod det gådefulde og uforståede ikke først optræder med efterlods virkning, men i en konkret situation, hvor den voksnes adfærd *ikke* er præget af et kompromis, ikke er oversættelser, eftersom dens seksuelle karakter jo er eller hurtigt bliver åbenlys, da har vi en misbrugssituation: en voksen, der misbruger den magt, han har eller opnår over barnet, til utilslørede seksuelle formål.

For at fastholde den afgørende forskel mellem seksualitetens normale og ikke-voldelige indpodning fra den voksne verden og så denne forførelseriske, men samtidig voldelige, kompromisløse og korporlige invasion hen over barnets jeggrænser, foreslog Laplanche i 1990 termen *intromission*,²⁴ som hurtigt vandt indpas blandt Laplanche-orienterede analytikere.²⁵ (Ordet, som ikke er registreret i danske fremmedordbøger, er et gammelt fransk udtryk, som kommer af latinsk *intromittere*, »at sende, lade gå eller drage (f.eks. marchere) ind i«, det indicerer således noget på samme tid »festligt« og voldsomt, ligesom en »indmarch«. Jeg kender ingen passende dansk ækvivalent.)

Når vi både i forbindelse med den moderlige pleje og den pædofile forførelse taler om forførelse, da består den afgørende forskel mellem disse forførelser i, at det pædofile misbrug bruger forførelsen som en taktik til opnåelse af seksuelle mål, medens opfyldelsen af ubevidste fantasier i den moderlige forførelse ikke sigter mod seksuelle mål. Moderen transformerer normalt sine ubevidste fantasier i omgangen med sit barn; den pædofile udagerer sine fantasier i en intromissiv adfærd overfor barnet.

Kan psykoanalysen give et fornuftigt bidrag til det i givne situationer påtrængende spørgsmål, om barnets udsagn om seksuelle overgreb står til troende? Jeg tror ikke, psykoanalysen på nogen måde kan påberåbe sig noget praktisk privilegium i dette spørgsmål. I et historisk perspektiv er den snarere diskvalificeret i det omfang, dens holdninger har været præ-

24. »Indpodningen (*l'implantation*) er en almindelig, dagligdags, normal eller neurotisk proces. Ved siden af denne og som dens voldelige variant må man give plads for *intromissionen*. Medens indpodningen med sin oversættende-fortrængende dobbelthed muliggør en aktiv genoptagelse, må man forsøge at tænke en proces, der forhindrer denne genoptagelse, og som kortslutter de differentieringer i instanser, der er ved at udvikle sig, og som anbringer et element i det indre, der modsætter sig ethvert oversættelsesforsøg.

Jeg er ikke i tvivl om, at en med intromissionen beslægtet proces også spiller en rolle for dannelsen af *overjeget*, dette ikke metaboliserbare fremmedlegeme. (. . .)

Intromissionen står i intim forbindelse med analitet og oralitet. Indpodningen forbinder sig snarere med hele kropsoverfladen, den perceptive periferi.« (Laplanche, »Implantation, intromission«, i *La révolution copernicienne inachevée. Travaux 1967–1992*, Paris 1992, s. 355-58. (Oprindeligt publiceret i *Psychanalyse à l'université*, 1990, 15, s. 155-58.) En tysk oversættelse findes i *Die unvollendete kopernikanische Revolution in der Psychoanalyse*, Frankfurt am Main 1996, s. 112).

25. Jfr. f.eks. den canadiske psykoanalytiker Dominique Scarfones »Ma mère, ce n'est pas elle« (i *Colloque international de psychanalyse, Nouveaux fondements pour la psychanalyse*, Paris 1994), og den portugisiske psykoanalytiker Marte Rezende Cartosos »Quelque réflexions sur l'autobiographie de Louis Althusser« (i *Psychanalyse à l'université*, 1994, 19, s. 123-50). Se også min *At arve Freud*, s. 230ff.

get af Freuds fortrængning af indsigten i, at seksualiteten indpodes i barnet fra den voksnes univers. Men heller ikke Laplanches gennemarbejdning af den freudske teoriseren kan producere en opskrift for hvordan man skal vurdere børns beretninger (eller deres tavshed). I hvert tilfælde vil det afhænge af den dømmendes erfaring med børn og hans eller hendes evne til at lytte og bruge sin fantasi uden at misbruge den. Psykoanalysen kan informere debatten om disse spørgsmål, men den kan ikke bruges som domsinstant.

Til gengæld kan den måske sige noget væsentligt om de langsigtede, skadelige virkninger af seksuelle overgreb på børn? Diskussionen om intromissionens patologiske effekter er lige begyndt; jeg kan her kun give et glimt af den. Ofte sker der ikke en egentlig fortrængning af de traumatiske misbrugsbegivenheder, men erindringer om overgrebene bliver som regel skubbet ud af bevidstheden, selv om de ikke fortrænges i egentlig forstand. De kan da indlejres i en art mellemrum mellem det ubevidste og det førbevidste, hvor de ikke får lov til at indgå i den psykiske udvikling, ikke bliver integreret i barnets verden. I en sådan *lomme mellem jeget og det ubevidste* vil de forblive uoversatte, kompromisløse, og her kan de nemt forene sig med tidlige, sadistiske overjægsrester, som har den samme topiske placering (hverken bevidst eller ubevidst). Misbrugserindringer vil altså let stille sig i overjegets tjeneste, med alt hvad det indebærer af uro, depression, diffuse skyldfølelser og selvanklager, og ofte nok vil resultatet være en udvikling af psykotisk-paranoide træk eller endda en regelret psykose.

I denne sammenhæng bør det dog ikke forblive unævnt, at det ikke kun er pædofile overgreb, der kan give dette resultat, men enhver psykisk vold mod barnet – ikke kun den voksnes forførelse, men også den direkte psykiske vold: forældres kulde, ligegyldighed eller ukontrollerede vrede kan have den samme kompromisløse karakter, når den kompromitterer deres ubevidste had, som barnet ikke har nogen mulighed for at oversætte. Pædofili er (som bekendt?) ikke den eneste måde at misbruge børn på.

LITTERATUR

- FREUD, S. (1980 [1950]): *Entwurf – Udkast til en videnskabelig psykologi*. København: Reitzel.
- FREUD, S. (1985 [1905]): *Tre afhandlinger om seksualteorien*, i *Afhandlinger om seksualteori*. København: Reitzel 1985.
- LAPLANCHE, J. (1987 [1970]): *Liv og død i psykoanalysen*. Århus: Klim.
- LAPLANCHE, J. (1980-87): *Problématiques I-V*. Paris: PUF.
- LAPLANCHE, J. (1990 [1987]): *Nye fundamenter for psykoanalysen*. Århus: Klim.
- LAPLANCHE, J. (1992a): »Implantation, intromission«, in Laplanche (1992c).
- LAPLANCHE, J. (1992b): »L'interprétation entre déterminisme et herméneutique«, in Laplanche (1992c).
- LAPLANCHE, J. (1992c): *La révolution copernicienne inachevée. Travaux 1967-1992*. Paris: Aubier.
- LAPLANCHE, J. (1996): *Die unvollendete kopernikanische Revolution in der Psychoanalyse*. Frankfurt am Main: Fischer. (Oversættelse af udvalgte artikler fra Laplanche 1992c.)
- REITAN, R. (1988): *Freuds narcissisme*. Århus: Klim.
- REITAN, R. (1994): *At arve Freud*. Århus: Klim.
- REZERDE CARTOSOS, M. (1994): »Quelque réflexions sur l'autobiographie de Louis Althusser«, i *Psychoanalyse à l'université*, 1994, 19, s. 123-50. Paris: PUF.
- SCARFONE, D. (1994): »Ma mère, ce n'est pas elle«, i *Colloque international de psychanalyse, Nouveaux fondements pour la psychanalyse*. Paris: PUF 1994.